

Az emlékezés stációi

Bende Tamás: *Horzsolás*

Mai szemmel igazán vicces, hogy Babits, a Nyugat szerkesztője és kritikusa 1934-ben Radnóti *Lábadózó szél* kötetét olvasva a fiatal költőt paraszti származásúnak gondolta, és Sértő Kálmánnal együtt az új népiesség irányzatához sorolta. (Mellesleg: Radnóti még mindig jobban járt, mint Sértő, akinek líráját mint a „»szotyogó szotty« és »rotyogó rotty« poézisét” méltatta Babits.) Mi okozhatta Babits tévedését? Azon túl, hogy nyilvánvalón nem sokat tudott az akkor már harmadik köteténél járó Radnóti személyéről, az akkori fiatal költészetben (mint látjuk, származástól függetlenül) lehetett valami közös hang, valami nyelvhasználatbeli rokonság, a szövegben megformálódó költői magatartásformáknak olyan hasonlósága, mely a nagytekintélyű irodalmárt félrevezette.

Ez a felütés ez esetben persze nyilvánvalóan sántít, abból a szempontból biztosan, hogy míg Bende Tamásból – ennyit első kötetének kritikáját felvezetve is megelőlegezhetünk neki – akár még egy új Radnóti is lehet, a kritikusból, jelen sorok írójából – s ezt higgyék el neki – nem lesz új Babits, hacsak a tévedéseiben nem. De nem is ez a fontos, hanem sokkal inkább az: úgy tűnik számomra, a mindenkor fiatal költészetben mindig van valami közös (hang, nyelv, magatartás), mely miközben összetéveszthetetlen generációs jegyek tűnik, az összetéveszthetőségig hasonló lírát tud produkálni. Ma alighanem a depoetizálat nyelv, az élőbeszédszerűség a legjellemzőbb pályájuk elején járó költőknél. Az a líratradíció melybe belépni kívánnak, s az a kortárs szöveguniverzum, mellyel párbeszédet kezdenek, sokkal kevésbé transzparensen jelenik meg verseikben, legfeljebb egy szintagma, a dikció, a hangulat megidézésének vagy éppen egy mottónak az erejéig, mint az idősebb generációk költészetében. Verseik hangulatát pedig átlengi valami finom elégia, mely talán abból az átmenetiségből fakad, amelyben a fiatal szerzők élethelyzetüket tekintve vannak: maguk mögött hagyva a gyermekkort éppen a felnőttek világát szokják, tanulják. Ez utóbbi leginkább a versek tematikájában ragadható meg, tipikusan első kötetes téma a szerelem (ez mondjuk, inkább örök) és a családhoz való viszony megverselése: Ayhan Gökhan, Lázár Bence András, Áfra János, Fehér Renátó kötetét említem, a számomra emlékezetesebbek közül. Ezek sorába lépett be 2016-ban a *Parnasszus könyvek Új vizeken* sorozatában megjelent *Horzsolás* című kötetével Bende Tamás is.

Bende ugyanis tudja azt, amit mai fiatal költőnek a mai fiatal költészetről tudnia kell. Vagy általában a költészetről, s itt idézhetjük a kötet ajánlóját író Kemény István szavait: „A költészet csak egy pár érzés: gyerekkor, szerelem, félelem az elmúlástól. Pár boldog pillanat és néhány horzsolás. Ennyit variál a költészet évezredek óta. Más szóval csak a fontos dolgokkal foglalkozik. Ahogy ezek a versek is. [...] Igen, ezek a versek képesek meghatni és felemelni az olvasót, képesek átadni szenvedélyt és bánatot, horzsolást és sebeket. És az örömet is.” A dolog tehát végül is azon dől el, hogy – miközben a kötet pontosan kirajzolja a kortárs generációs arcéleket – milyen sajátos vonásokat tud felmutatni, miben üt el a többi hasonló költői indulástól? Az első válasz erre alighanem a jól átgondolt kötetkompozíció, mely egyszerre dicséri a könyv szerkesztőjét és a ciklusrendet kialakító szerzőt.

A kompozíciót az idő, jövő és múlt, az álom és a valóság, vágy és valóság kettősei strukturálják. Miközben a kötetnyitó vers (*A ház*) egy idilli jövő képzetét vetíti az olvasó elé („Bizonyára ebben a kékségben fogok élni, / és egy pontosan ilyen házban ébredek majd reggelente, / mosollyal és szorítással.”), a kötet egészében mintegy ellentmondva a felütés reményteli várakozásának a versbeszélő teljeséggel a múlt és a jelen felé fordul. Az első, *Merülünk* című ciklus egy szerelem emlékeit dolgozza fel, az elsőben az együtt töltött idő életképei, hétköznapi szituációi idéződnek meg, a versbeszélő alapszituációja ezekben a darabokban a szemlélődés, madarak repülését nézi, lesoványodott lovakat, egy vonatról leszálló barna szempárt, vagy annak a másíknak tekintetét, akihez beszédét intézi. Ez a páros kapcsolat azonban ami ezekben a szövegben körvonalazódik nem az együtt töltött idő boldogságáról tanúskodik, sokszor inkább a társas magány életélményei ábrázolódnak a versekben: „A magányra berendezkedni nem lehet. / Ezt mondtad és kinevetted magadból a füstöt. / A szederfa ágain túl hullámos volt az ég. // Azt akartam válaszolni, hogy nincs igazad, / mert nézz körül, mennyire egyedül vagyunk.” (*Hanyatt*) A ciklus jellemző versmodelljének nyitó sorai egy élethelyzetet ír le, innen indul az asszociációnak az a sora, mely egyre mélyebbre visz, befele a lélek legbensőbb tájaira. A *Vonzás* című vers például az égre néző másik említésével indul, majd galaktikus horizontot nyitva fényéveket ugrunk a térben, hogy aztán kontinensnyi meteorként zuhanjunk vissza. Mert közben éppen ez történik: a hideg űr az emberi létezés metaforájává alakul:

Amíg a bolyongást fel nem váltja
az elrendelt megérkezés,
mindketten ugyanarról álmodunk.
Súlytalan habok közt zuhanunk,
karnyújtásnyira mindattól, amit el kellene felejteni.

Egyre görcsösebben vágyjuk
a beláthatatlan szirteket,
mégis szűk hasadékokba bukunk alá,
és *parttalan óceánok* fölött repülünk,
anélkül, hogy a földet érés ígéretéből
bármit is értenénk.

Ezt az elmélyedést jelzi a ciklus utolsó s egyben cikluscím-adó versének (*Mélyülés*) utolsó sora is, de egyben jelzi a rákövetkező verscsoport fő tematikáját is: „Távol egymástól merülünk.”

A következő ciklus (*Csipkézett partok*) bizonyos értelemben ugyanis az előző folytatása, de az a másik, akihez az előző egységben a beszélő szólhatott már nincs itt, csak távol-létében szólítható meg, csak a versben tehető jelenvalóvá, s a lírai alany helyzetét ez a hiány-lét határozza meg, illetve a hiányzó másikhoz fűződő viszonytal való állandó küzdelem. A beszédhelyzet ebben a ciklusban egy alapvető paradoxonra épül: a versbeszélő felejteni akar, de éppen a másik emlékének ez a tudatos eltörlése hozza állandóan felszínre régi emlékképeket: „Bárhogy is igyekszem, nem tudlak végképp elfelejteni. / Időnként eszembe jutnak jelenetek azokból az évekből.” (*Babgulyás*) A *Csipkézett partok* versei egy másféle szubjektivitást építenek fel, a versbeszélő a hiány-léteből a vágy, a fantázia és az álom alkotta alternatív valóságába menekül. Én és realitás viszonya időről időre megbomlik, az öntudatlanul teremtett másik világokban az én végső soron önmagába záródik. Ennek lesz önszemléleti szimbóluma a kötet nyitányában is említett zárt tér, a ház, a lakás. Vagy éppen az éjszakára nyitva felejtett ajtó az előbb már idézett *Babgulyás* című versben, mely egy másik lírai paradoxon: az én önkéntelen feltárulkozásának trópusa, s ezzel együtt a hozzá kapcsolódó szorongás a lírai én világba-létének alapszituációját írja le: „Szégyelltem magam, dühös voltam, és csak magyaráztam, / hogy gondolj bele, bárki bejöhetett volna, megölhetett volna / minket, átvághatta volna a torkunkat. Apám talált volna ránk.”

Szervesen kapcsolódik ehhez a ciklushoz a következő, az *Elindulsz akkor* is. Az első vers (*Gyomlálás*) nyitósora még az előző egység alapszituációját ismétli („Széthulló napjaidban még felejteni kényszerülsz”), de a megszólított itt már a versbeszélő önmaga lesz, a lírai én figyelme a másik feldolgozhatatlan hiányának tapasztalata után önmagára irányul, s ezáltal lényegében a a versvilágot megalkotó nyelvben is önmagába zárul. Egyrészt tehát más nyelvi közegben, de az előző részek szituációi ismétlődnek, másrészt viszont a korábban bezáródó tér ki is tágul, városi terek, Budapest és Párizs utca- és térrészletei idéződnek meg, a Tűzoltó utca, a Luxemburg-kert, a Tuileriák. Ez a nyitás folytatódik lényegében más szinten a következő ciklus családot megidéző verseiben. A korábbi részek poétikai invencióihoz s a

hasonló kortársi kísérletekhez képest ezek a szövegek talán kevesebb érdekességet tudnak felmutatni, habár a ciklust záró három sor az apa betegségével, kimondatlanul, de a versek kontextusából kiolvasható halálával, s a régi ház, a tárgyi emlékek kiselejtezésével valóban olyan lírai teljesítmény, melyekre igazak Kemény István fentebb idézett szavai: „képesek meghatni és felemelni az olvasót.” A cikluszáró *Felszámolás* című darab pedig méltó párja a címében is rokon Takács Zsuzsa-versnek az *Egy lakás felszámolásának* és Kántor Péter *Levél anyámnak* című versének.

Ha a kötet negyedik ciklusa a korábbi önmagába záródás után a lírai én legszűkebb közössége, a család felé nyitotta meg a szubjektum világban-létének emberi viszonyrendszerét, akkor az utolsó szövegegység, az *Ökölbe szorított* már címével is egy szélesebb, immár társadalmi horizont kirajzolását sejteti. Nevezhetnénk ezeket a verseket akár közéletinek is, hisz olyan témák kerülnek elő, melyek a mai magyar valóság szerves részei és egyben megoldatlan problémái, melyekkel akár az utcán, akár a médiában nap mint nap találkozhatunk: megvert, megalázott, utcán fekvő hajléktalanok vagy a „menjek vagy maradjak?” nehéz szívvel feltett kérdése. Ez utóbbi megrendítő ábrázolása az apa szájába adott szavak: „Mégis, ha élni akarok, / menjek máshová, mert itt / már tényleg minden veszve van. // Hogy mondhat ilyet egy apa / a fiának, ezt kérdezi. / Könnyes a szeme.” (*Beszélgetés apámmal*) A ciklus versei azonban kikerülnek az olcsó aktualizálás csapdáját, még a Kemény István nevezetes *Búcsúlevél* című verséből vett mottóval induló *Király beszédének* referenciáját sem tudnám teljes bizonyossággal meghatározni. Ezek a versek ugyanis sokkal inkább egy hangulatot, egy generáció életérzését közvetítik, a társadalmi problémák feloldatlansága miatti büntudatot, elbizonytalanodást, cselekvésképtelenséget: „Ökölbe szorított kézzel állok a tehetetlenségben.” – olvashatjuk a cikluszáró és –címadó versben.

Ahogy egy ciklusba nem sorolt vers nyitja a kötetet, ugyanúgy egy önálló darab zárja. A *Sejtés* összegez és lezár, de ez a lezárás közel sem megnyugtató, sokkal inkább a vágyak szertefoszlásáról, a tehetetlenség konstatálásáról szól:

Élénkzöld völgyekbe vágtyál,

látni akartad a szunnyadó vulkánokat,
a lassú gleccsereket, a lazactól hemzsegő gázlókat.

Mégis maradtál itt, ahol minden veszve van.
Ahol úgy vagyunk, akár a Duna-deltában a leprások,
nyugtalanul,
kivetetten.

[...]

Miért sírsz? Ne sírj!
Nincs ebben semmi tragikus

Ritkán fordul elő, hogy egy fiatal költő első komoly jelentkezésekor olyan kötet adjon ki, amely azután egész életművének meghatározó mércéje lesz. Ilyen volt a bevezetőben említett Babitsól a *Levelek Iris koszorújából*. Bende Tamás tavaly megjelent kötete talán nem tartozik ezek közé, talán éppen a maga *Újmódi pásztorok énekét* írta meg a *Horzsolás* című kötetével. Hogy így van-e, majd a jövő dönti el. Ez mindenesetre biztató, s ebben tényleg *nincs semmi tragikus*. (Tipp-Cult, Bp., 2016)

Szénási Zoltán